

Anmeldelser

ROLF TORSTENDAHL: Introduktion till historieforskningen: Historia som vetenskap. Stockholm, Natur och Kultur, 1966. 197 s. 15,50 sv. kr.

Docent Rolf Torstendahls bog om historien som videnskab er det hidtil mest centrale svenske bidrag til den fornyede historiske metodedebat, vi oplever i disse år. Det er en bog med adskillige kvaliteter. Ikke mindst bør det fremhæves, at den hele vejen igennem er præget af forfatterens vilje til skarpt at gennemtænke sine synspunkter og give dem en klar formulering. Også der, hvor Torstendahls anskuelser er mindre ny eller mindre selvstændige, er hans formuleringer oftest præcise og læseværdige. Desuden udmærker bogen sig på behagelig vis frem for de fleste andre af de hidtidige nordiske bidrag til metodede-batten ved at være let læst. Den turde være tilgængelig også for det historisk interesserede publikum uden for faghistorikernes snævre kreds.

Bogen falder i tre hoveddele. I den første behandler Torstendahl i et kort rids de vigtigste af de kriterier, der i tidens løb er lagt til grund for historikernes udvalg af, hvad de har fundet udforskning værd. Han søger her at beskrive de skiftende vurderinger af det historisk betydningsfulde, og han karakteriserer den historiske videnskab.

Derefter redegør han for den måde, hvorpå historikeren dokumenterer sine påstande. Herunder behandler han de historiske kilder og kildekritikken, og han gennemgår forskellige veje, forskeren kan gå for at fastslå historiske fakta.

I den sidste og forholdsmæssigt største afdeling af bogen tager forfatteren en række af de historiske beskrivelser og forklarings problemer op. Herunder berører han mere eller mindre indgående hovedspørgsmål som systematisering og generalisering af fakta; vurdering og objektivitet i den historiske forskning; den historiske sandhed; årsagsproblemet i historien. Årsagsproblematikken kan næppe siges at være tilfredsstillende behandlet, set ud fra den historiske forsknings praksis. Til gengæld findes et ypperligt afsnit om skinproblemer og virkelige problemer, som burde være obligatorisk ved skoling af vordende historikere.

I denne afdelings sidste afsnit har Torstendahl efter nogle ret uvæsentlige betragtninger om begreberne analyse og syntese samlet trådene fra de foregående kapitler under rubrikken »Vetenskaplig historieskrivning«. Velgørende skarpt gør han op med »falsk blygsamhet« og »intellektuel oföretagsamhet« (s. 191), som efter hans mening skjuler sig bag mange historikers forsigtige understregning af det relative i deres resultater.

For Torstendahl er videnskaben ikke »relativ«, »subjektiv« eller noget i den retning. Det ville være i strid med selve det videnskabsbegreb, han har lagt til grund for sin analyse af den historiske forskning. Bogens sidste linier kan citeres som en stram sammenfatning både af forfatterens grundsyn og af hans opfattelse af historisk videnskab:

»Där finns vetenskapligt korrekta och vetenskapligt felaktiga påståenden, förutom satser utan sanningsvärde, som man därför kan bortse från. Den vetenskapliga uppgiften är att etablera nya vetenskapligt korrekta påståenden och utränga de vetenskapligt felaktiga. Det är ingen övertro på vetenskapen att tro, att detta är möjligt« (s. 192).

Af det foregående turde fremgå, at Rolf Torstendahl i sin bog har fat i de fleste af elementerne i det kompleks af sammenhængende problemer, historieteorien må beskæftige sig med. Stedvis indtager han skarpt profilerede synspunkter, som vækker til eftertanke, men som også indbyder til kritik.

Man kan ved læsningen af bogen ikke frigøre sig for det indtryk, at forfatteren i nogen grad af sin trang til at stille problemerne så klart og enkelt op som muligt føres frem til konklusioner, der ikke helt lader sig bringe i forbindelse med den faktiske historiske forskning. I nogle tilfælde viser også hans egne videre ræsonnementer, at hans første, meget entydige positioner ikke slår til.

Det ses f. eks. i hans forsøg på at bestemme historien som videnskabelig disciplin. Særdeles prisværdigt tager han sit udgangspunkt i en empirisk holdning. Han kombinerer kravet om, at videnskaben kun skal sysle med det empirisk iagttagelige og bevislige (s. 40), med kravet om, at den skal fremskaffe ny kundskab, og at den derfor først og fremmest skal være problemløsende. Hans definition på videnskabelig, historisk forskning bliver da, at historien er en empirisk, ikke-eksperimentel videnskab med specielle metodeproblemer (s. 52 f.). Ved de »specielle metodeproblemer« forstår Torstendahl de kildekritiske problemer, som han iøvrigt opfatter meget snævert (se ndf. s. 192).

Desuden fremhæver han, at han betragter historien som en »förklarande och faktaorganiserande« videnskab i modsætning til de lovformulerende videnskaber. Historien opstiller blot påstande om det forgangne. Den giver ikke generelle sætninger af universal gyldighed, kun generaliseringer med begrænset gyldighed inden for den fortidige ramme (s. 54).

Ingen kan indvende noget mod disse bemærkninger om den historiske forskning. Det kan ikke fremhæves tit nok, at historien som al anden videnskab skal være *problemlosende*, og at den historiske forskning må drives på et empirisk grundlag for at have navn af videnskab. Men Torstendahls definitionsforsøg rejser unægteligt også problemer, som får betydning for hans egen fremstilling.

Bl. a. åbner hans definition ingen mulighed for at give en ordentlig karakteristik af historiens relation til de samfundsvidenskabelige nabo-discipliner. Adskillige samfundsvidenskabsmænd vil utvivlsomt finde dele af deres forskning helt adækvat beskrevet med Torstendahls ord. Historien er ikke ene om at have kildekritiske problemer. Den har blot dyrket dem længere og mere systematisk end de fleste andre videnskabs-grene. Og det afgrænser slet ikke historien klart mod andre discipliner at tale om historiens begrænsede generaliseringer. Det kan være et analytisk skelnemærke af en vis, omend begrænset, interesse for videnskabs-teoretikere og filosoffer, men over for den praktiske forskning svækkes dets betydning stærkt. I hvert fald giver det ingen afgrænsning af historien i forhold til en række andre videnskaber med lignende begrænsede prætentioner i *praksis* m.h.t. generalisering.

Efter Torstendahls egen opstilling af problemerne bliver det for så vidt ganske konsekvent, at han går uden om disse afgrænsningsspørgsmål, når de dukker op. Han nøjes med en bemærkning om, at de emner, der behandles af historieforskningen, lige så godt kan høre hjemme inden for samfundsforskningen eller i det sprogligt-kulturelle forskningsfelt. En opdeling af forskningsområderne på historie, sociologi, nationaløkonomi etc. er derfor til en vis grad »godtycklig«, skriver han (s. 54 f.).

Men netop dette sammenfald og tilfældigheden i opdelingerne burde udfordre til en mere indgående drøftelse af det særegne ved disciplinen historie, når man vil plædere for den som mere end resultatet af en tilfældig, traditionel akademisk-administrativ opdeling. Det er i hvert fald ikke tilfredsstillende, at Torstendahl blot henviser til, at metoder og metodeproblemer, som historien har fælles med sociologi og nationaløkonomi, kan man passende hente oplysning om gennem studiet af disse discipliner (s. 55).

Det er endnu mindre tilfredsstillende, at han ud fra materialeproblemerne sætter skel mellem f. eks. socialhistorikerne og andre samfundsforskere (s. 121). For Torstendahl er det afgørende, at mens sociologen f. eks. kan indsamle data, opstille formularer for en sådan indsamling, foretage interviews etc., er historikeren bundet af det foreliggende materiale. Han er derfor ikke frit stillet ved valget af emne og problemstilling. Det overleverede materiale giver en begrænsning (s. 118 f.).

Men en sådan begrænsning vil findes i al samfundsforskning, også i den, der selv søger at etablere data til at besvare de rejste spørgsmål.

Der vil i enhver forskningssituation være grænser for, hvilke typer af data der lader sig etablere, og forskeren kan derfor ikke aldeles frit vælge, hvilket emne og hvilke problemer han vil tage op. Der vil altid bestå en korrelation mellem de spørgsmål, man kan stille, og det materiale, man har til at besvare dem, forstået på den måde, at materialet og teknikken til dets udnyttelse sætter grænsen for de spørgsmål, der kan besvares. Heri ligger i princippet intet særegent for historien.

Desuden er historikeren vel heller ikke altid henvist til at nøjes med det overleverede materiale i snæver forstand. Samtidshistorikeren kan gennem interviews supplere det overleverede materiale. Ved en nybehandling af statistisk materiale er historikeren i stand til at etablere et nyt kildemateriale, der kræver fornyet kritisk analyse.¹

Torstendahl har ganske ret i, at der principielt egentlig ikke er tale om, at det historiske kildemateriale forøges, når historikeren f. eks. optager et interview på bånd (s. 51). En allerede eksisterende kilde fikseres blot og gøres lettere tilgængelig.² Men et lignende synspunkt må da anlægges på samfundsforskerens fremskaffelse af et data-materiale ved anvendelse af interview-formularer, survey-teknik, og hvad der ellers kan være tale om. Han indfanger et stykke allerede eksisterende virkelighed og systematiserer det for at kunne anvende det som dokumentation for sine påstande. Der er ingen forskel på en sådan procedure og en statistikers arbejde med at afspejle et stykke virkelighed i sine tal-kolonner. I begge tilfælde formaliseres og systematiseres en række iagttagelser, så de lettere kan bruges som det, historikeren plejer at kalde et kildemateriale.

Det afgørende er her at fastslå, at materialet og den teknik, man bruger til at indsamle og bearbejde det, ikke er egnet til at sætte skel mellem historien og andre samfundsvidenskaber. Naturligvis er der tale om, at forskellige typer af teknik står til forskningens rådighed. Men anvendelsen af dem følger ikke de traditionelle faggrænser. Den teknik, man vælger, vil afhænge af, hvad man vil have at vide, og hvilket materiale man har til at basere sine resultater på.

På samme måde som med dette skel, afledt af materialet og forskningsteknikken, forholder det sig med det skel, der kan opstilles på basis af videnskaberne større eller mindre interesse i at søge generelle love. Også her går skellet midt ned gennem videnskaberne og deler dem ikke op i adskilte discipliner.

Torstendahl har sikkert ret i, at historikerne sjældent eller måske aldrig prøver at etablere generelle love om de fænomener, de beskæftiger sig med. Men det gælder som allerede antydnet i praksis også dele af den

¹ Sml. Jörgen Weibull: Kvantitativ metod i historisk forskning, *Historie*, 1966, s. 49.

² Jvfr. også Povl Bagges bemærkninger i anm. af min: *Hvad er historie?*, 1963, HT 12. rk. II, s. 148 f.

forskning, som han med let hånd fejer hen under sociologien og national-økonomien og dermed tillægger den hensigt, at den vil opstille almene love. Utvivlsomt går der et skel mellem historikernes og en række andre samfundsdiscipliners forskeres *intention* i så henseende, men i den *praktiske forskning* bliver skellet ofte svært at få øje på.

I virkeligheden er det nok mere frugtbart at tale om et skel mellem »historiske« og »generelle« træk i de enkelte videnskabelige discipliner, et skel, som går midt igennem dem.³ Når man vil beskrive et stykke virkelighed, har man i princippet valget mellem to beskrivelsesmåder. Man kan interessere sig for fænomenernes individualitet og gennem sin beskrivelse gøre dem individuelle, eller man kan lægge vægten på, hvad der er fælles for fænomenerne, ordne dem i generelle sammenhænge.

Amerikaneren Morris R. Cohen har søgt at formulere baggrunden for disse to beskrivelsesmåder. Efter hans opfattelse kan det menneskelige intellekts anstrengelser ses som en spænding mellem to poler – den ene vil yde retfærdighed til mangfoldigheden i det konkrete tilfælde foran os; den anden vil gribe et underliggende abstrakt princip, som kontrollerer mere end det ene tilfælde foran os.⁴ Begge tendenser og de beskrivelsesmåder, der knytter sig til dem, findes side om side i alle samfundsvidenskabens grene.

I historien er interessen rettet mod de individualiserende beskrivelser og mod forklaringen af individual-tilfælde. Deri har Torstendahl som allerede sagt ret. Men en sådan »historisk« beskrivelsesmåde har også sin organiske plads i andre videnskaber, ligesom på den anden side grader af generalitet går ind i historiens beskrivelser og forklaringer. Ud fra modsætningen generel/individuel kan der etableres et skel mellem beskrivelsesmåder, ikke mellem de traditionelt givne discipliner.

Det har Torstendahl måske heller ikke ment. Men ved kun at antyde problemerne har han dels stillet dem utilfredsstillende op, dels ikke forfulgt dem så meget i dybden, at han har fået afdækket de væsentlige træk ved dem. Netop relationen mellem historien og de andre samfundsvidenskaber giver gode muligheder for at få et frugtbart perspektiv frem i drøftelsen af, hvad der karakteriserer historien og giver den sine egne forskningsopgaver.

Det interessante ligger da i spændingen mellem den individualiserende og den generaliserende betragtningsmåde, eller sagt på en anden måde: i krydsfeltet mellem de andre samfundsvidenskabers tendens til at se bort fra fænomenernes binding til tid og sted og historiens interesse just

³ Ottar Dahl: Grunntrekk i historieforskningens metodelære, Universitetsforlaget, Oslo, 1967, s. 19 f.

⁴ Morris R. Cohen: Reason and Nature. An Essay on the Meaning of Scientific Method, 2nd ed., Glencoe, Ill., 1953, s. 368.

for denne binding.⁵ Her afdækkes dels historiens særpræg, dels demonstreres, at særpræget ikke skal overvurderes. Og samtidig dukker en række centrale spørgsmål af videnskabsteoretisk og praktisk-metodisk art op.

I nogen grad har Rolf Torstendahls meget generelt holdte formuleringer – deres præcision til trods – skylden for, at han ikke er nået langt nok under overfladen på dette punkt. Det samme gælder hans rosværdige bemærkning om, at historien skal være problemløsende. Også den er en begyndelse, som ikke rigtig følges op.

Kravet er jo nemlig i sin enkle formulering et normativt krav, som må stilles til al videnskab. Rigtig interessant bliver det først, når man giver sig til at drøfte, *hvilke* problemtyper de enkelte videnskaber tager sig af eller bør tage sig af. Rejser man det spørgsmål for historiens vedkommende, vil man også ad den vej hurtigt ende i grænseområdet mellem historien og de andre samfundsvidenskaber.

Også andre steder i bogen kan det virke, som om Torstendahl ikke har haft albuenum til at nå langt nok ind i de problemer, han rejser. Det mærkes, når man sammenligner, hvad han skriver om sandhed og sandsynlighed i historien, med andre af hans betragtninger.

Dog er der al grund til at understrege, at Torstendahls konklusion på overvejelserne over sandsynlighed og sandhed er både rimelig og god. Det har meget for sig at undgå begrebet »sandhed« og i stedet tale om påstande, der nås ved anvendelse af videnskabelig metodik, og kalde dem videnskabeligt korrekte i stedet for sande (s. 156). Historikeren kan »nöja sig med att vara vetenskapligt korrekt utan att ta ställning till om han i varje särskilt fall måste göra anspråk på att vara sann«, skriver han også (s. 179).

På den måde tages sprængladningen ud af diskussionen om sandt/usandt i historien. Men Torstendahls egen fremstilling viser unægteligt, at problemerne ikke dermed er skaffet ud af verden. Det demonstreres vel tydeligst af, at han ikke selv har villet opgive at bruge begrebsparret sandt/usandt. Når han taler om videnskabens muligheder, opererer han jo med både *sande* og *usande* påstande (se ovf. s. 184). Desuden fører hans meget strenge videnskabsbegreb, der ikke anerkender noget mellem polerne sandt og usandt, ham frem til synspunkter, hvis konsekvenser er ødelæggende for store dele af den historieforskning, som faktisk udføres.

Torstendahl afviser ikke, at sandsynligheder har deres legitime plads i den historiske videnskab. Men han anerkender kun sandsynlighedspåstande, når de udtrykker forhold, »som är odisputabla utifrån kända fakta eller är fullt avgörbara« (s. 154). Kriteriet er, at man ikke med lige

⁵ Sml. Fernand Braudel: *Histoire et sociologie, Traité de sociologie*, éd. G. Gurvitch, Paris, 1962, s. 96 f.

så gode grunde må kunne fremstille en anden opfattelse ud fra samme materiale eller samme sagsforhold.

Det ønskværdige i opfyldelsen af dette krav skal i og for sig ikke anfægtes. Blot skal det siges, at Torstendahl ikke selv i bogen klart lægger den regel til grund, når han beskriver historisk forskning. Det skyldes vel, at den historiske forskning og dens resultater er mere komplicerede, end den enkle opstilling af problemet hos Torstendahl lader ane.

I hvert fald gør han det let for sig selv, når han i sin jagt på uacceptable udtryk om sandsynlighed gør et stort nummer ud af at afvise påstande, der alene bygger på historikerens »förvissningskänsla« om, at det forholder sig på den ene eller den anden måde (s. 149 f.). Er det den rene tilfældighed og vilkårlighed, der i sådanne tilfælde er tale om, er det klart, at påstandene må afvises. Det behøver man ikke at spilde mange ord på.

Men i praksis er det jo heller ikke det, der ligger bag, når historikerne svækker deres påstande med et »antagelig«, »sandsynligvis«, eller hvad de nu skriver. Oftest vil der da mere eller mindre eksplicit for forskeren foreligge grunde for, at han vover at lancere sin sandsynlighedspåstand – også hvor den ikke fuldt ud opfylder Torstendahls krav til den. Afgørende for historikeren vil være en grad af vished for, at han har ret, selv om han ikke kan opnå den fulde sikkerhed.

Torstendahl er selv i anden sammenhæng inde på, at historikeren arbejder med grader af vished. Ved omtalen af de kildekritiske problemer skriver han, at man ved afhængighedskritikken af kilderne med forskellige metoder kan fremskaffe »indicier av successivt ökande styrka, som när den når en viss nivå känns övertygande« (s. 102). Her rører han ved et forhold, som alle historikere vil nikke genkendende til. Samtidig må det dog indebære, at ikke alle forskere vil anerkende den samme tærskel for »övertygelse«, og at man i en række tilfælde vil nøjes med et sandsynlighedsudsagn, fordi indicieophobningen ikke føles tilstrækkelig til at give fuld vished.

Man kan så, som Torstendahl gør det, afskrive sådanne påstande som uvidenskabelige ud fra den opfattelse, at »ett påstående som är sannolikt av indicieskäl, inte är vetenskapligt fastslaget, och att alltså inget påstående som bygger på detta kan bli vetenskapligt fastslaget« (s. 151). Men deraf følger jo, at den historiske forsknings muligheder indsnævres ganske væsentligt – i hvert fald hvis den skal kaldes videnskabelig og være værd at beskæftige sig alvorligt med.

At Torstendahl kan fælde en så absolut dom hænger antagelig sammen med, at han ikke har gjort sig sit forhold til psykologiske forklaringer, motivudsagn, motivforklaringer etc. klart. Adskillige af de udsagn og forklaringer, han kritiserer, er netop motivudsagn og motivforklaringer, og han lægger ikke skjul på, at han er særdeles skeptisk over for de

videnskabelige muligheder for at fastslå motiver, hensigten bag handlinger etc.

Imidlertid tager han intet steds den fulde konsekvens heraf og banlyser psykologiske forklaringer, motivforklaringer o.s.v. fra den videnskabelige historie. Dermed ville jo også store områder af historien komme til at ligge brak, dels fordi vort materiale i meget høj grad er resultatet af menneskelige hensigter og må bedømmes i lys af disse hensigter, dels fordi det er menneskelig adfærd og menneskelige motiver, vi prøver at beskrive og forklare. Men vil man ikke fordømme motivanalyser som uvidenskabelige, kommer man uden al tvivl til at acceptere langt løsere krav til sandsynlighedsudsagn end dem, Torstendahl har opstillet.

Vore muligheder for en entydig tilordning af motiver til bestemte handlinger og bestemte udsagn er ofte små. Udsagn om motiver – enten det er den handlendes egne eller andres – vil altid være behæftet med problemer, fordi der kan være sat grænser for den handlendes egen mulighed for at klargøre sig sit motiv, han kan ønske at sløre det, udsagnet har en bestemt funktion i den situation, hvori det udtrykkes, og hvori det skal gribe ind o.s.v. Alt dette gør, at selve tolkningen af motivudsagnet oftest bliver flertydig, og denne flertydighed fortsættes og forstærkes i de motivforklaringer, man videre bygger op. Der bliver i allerhøjeste grad tale om indiciebeviser og analogislutninger, som Torstendahl ikke mener, en videnskabelig forklaring kan baseres på.

Dermed rører vi også ved det centrale problem om tendensen i kilder, hvor Torstendahl har en særdeles håndfast opfattelse. Han mener, »att historiska påståenden i en ensamstående tendentiös berättelse över huvud taget inte kan accepteras av historikern« (s. 106). Også denne påstand reducerer den historiske forsknings muligheder meget stærkt. Navnlig er konsekvenserne naturligvis dræbende for udforskningen af ældre, kildefattige perioder, hvor de berettende kilder er i overtal. Men alle perioder rammes, når man gør sig klart, at der vel overhovedet ikke findes beretninger uden tendens, ja, at enhver kilde, der skylder menneskelig medvirken sin tilblivelse, i princippet er tendentiøs i sin gengivelse af virkeligheden. Der ville blive mange og brede lakuner i den historiske forskning, hvis vi skulle afskrive al den viden, vi har fra enkeltstående kilder, der på den ene eller den anden måde kan beskyldes for tendens. Sagen er vel, at tendensproblemet er adskilligt mere kompliceret, end Torstendahls formulering lader komme til udtryk.

Pikant nok demonstrerer han selv ved sin gennemgang af vurderingernes plads i historien, at tendens med held kan gennembrydes. Ud fra et par konstruerede eksempler viser han, hvordan vurderingerne kan skrælles af, og en stribe konkrete oplysninger fældes ud af en stærk tendentiøs fremstilling (s. 138 ff.). Har man de nødvendige analysekategorier, kan dog altså i nogle tilfælde en enkelt tendentiøs tekst bringes

til at give anvendelige oplysninger fra sig, selv om der naturligvis hyppigt vil være tale om en række af sandsynliggørende indicier.

Trods dette er Torstendahl som sagt principielt afvisende over for den isolerede tendenstekst, og han må være det ud fra de krav, han stiller til videnskabeligt korrekte resultater. Antagelig er det hans aprioriske opstilling af et meget strengt videnskabsideal, der gør det vanskeligt for ham at finde klar balance mellem sine normative forskrifter for den historiske videnskab og en rimelig hensyntagen til de faktiske behov for historiske forklaringer og de faktiske muligheder for at etablere dem.

Han er iøvrigt fair nok til selv at påpege, at han på et enkelt område som udgangsposition har haft en opfattelse, som var for snæver til at holde ved en konfrontation med den praktiske forskning og dens muligheder. Oprindeligt har han tænkt sig, at man i historien kunne ræsonnere på forskellige planer (økonomiske, sociologiske, ideologiske, psykologiske o.s.v.) med vandtætte skot mellem de enkelte planer (s. 168). Det skulle altså f. eks. være muligt at give en økonomisk forklaring på et fænomen uden at skele til de psykologiske elementer i situationen, og Torstendahl har tidligere forestillet sig, at det korrekte videnskabeligt set ville være at holde de forskellige planer adskilt fra hinanden.

Denne synsmåde har han forladt, netop fordi forklaringerne i praksis hyppigt går på tværs af planerne. Mange historiske problemstillinger går jo ud på at afprøve relationen mellem de forskellige elementer i situationer, der er så komplekse, at én-faktorforklaringer er umulige at arbejde med. Torstendahls stramt definerede udgangspunkter har imidlertid gjort det vanskeligt for ham fuldt ud at tage konsekvensen af denne erfaring. I et vist omfang er han blevet hængende i en holdning, der svarer til hans tidligere forenkede opfattelse af de adskilte forklaringsplaner. En række af hans i og for sig skarpe og rigtige iagttagelser refererer således til meget enkle forskningssituationer, hvor en enkelt påstands sandhedsværdi skal afprøves, eller hvor en enkelt faktor kan bruges som forklaring. Så snart situationerne bliver mere komplekse, yder hans overvejelser dem ikke fuld retfærdighed.

Det medfører, at hans bog, dens mange gode egenskaber ufortalt, i nogen grad svigter på det afgørende punkt, hvor de skarpsindige overvejelser skulle føre os længere ind i forståelsen af den historiske forsknings problematik. Man bøjer sig for hans klarhed, men fornemmer ikke, at hans strenge krav og normer er sat i en tilfredsstillende relation til den historiske forskning, som den gennemføres i praksis.

Ved at stille sagen så stærkt på spidsen gør man utvivlsomt i en vis forstand Rolf Torstendahl uret. Af bogen fremgår, at han udmærket er klar over vanskeligheden ved at ræsonnere så forholdsvis forenklet over den indviklede historiske forskningsproces. Men hans skarpe standpunk-

ter kommer ved deres profilerede form til at skjule den indsigt, han vitterligt har i den historiske forsknings komplicerede praksis.

Det gælder også i afsnittet om kilderne, hvor Torstendahl har valgt at bevare den meget snævre definition på kildekritik, som han lancerede i sin disputats,⁶ på trods af den vægtige kritik, definitionen har været udsat for.⁷ For Torstendahl er kildekritik det samme som at afgøre anvendeligheden af andres påståede iagttagelser (s. 52). I det omfang, materialet kan indeholde løgnagtige eller misvisende påstande, må det behandles med kildekritik (s. 58).

Denne definition begrænser strengt kildekritikken til en troværdighedsanalyse af udsagn i beretninger. Den tager intet hensyn til hele den procedure og det sæt af tankeoperationer, som tilsammen udgør kildebehandlingen i den historiske forskning. En enkelt del af denne kildegranskning gøres til selve kildekritikken.

Her skal af pladshensyn ikke plæderes for en anden definition. Det skal blot fremhæves, at rent pædagogisk er det særdeles upraktisk at anvende en så snæver definition som Torstendahls. I hvert fald må man gøre sig klart, at man har at gøre med et langt større problemområde, når man skal indføre vordende historikere i den historiske forsknings teknik.

I praksis mener Torstendahl da heller ikke, at kildebehandlingen ikke har andre aspekter. Ved sin gennemgang af kilders anvendelse som levning, gør han det helt klart, at en oprindelsesanalyse af kilden er det centrale i behandlingen af den (s. 85). Når han viser, hvordan en beretnings oplysninger skal vurderes, sker det også ved en ophavs- eller tilblivelsesanalyse (ss. 166 f. og 184).

Med andre ord har Torstendahl valgt at definere kildekritikken ud fra dens formål i en ganske bestemt sammenhæng (afgøre påstandes sandhed), og kun indirekte anføres, at denne kritik i praksis normalt tager retning af en analyse af kildens relation til sin ophavssituation. Hans terminologi truer derved med at tilsløre, hvad der egentlig er tale om, når historikeren behandler og sigter sit kildemateriale. Forskeren er jo da ikke alene optaget af at afvise eller acceptere de berettende kilders påstande. Proceduren er langt mere kompleks, men i Torstendahls fremstilling fanges elementerne i processen ikke godt nok ind, fordi han har valgt at definere ud fra det snævre aspekt og ikke ud fra kildebehandlings operationelle placering i forskningsprocessen.

I det hele taget må man have betænkkeligheder ved den retning, Torstendahls definition tager i afsnittet om kilderne og deres behandling. F. eks. har han i lighed med, hvad der var tilfældet i disputatsen,⁸

⁶ Rolf Torstendahl: *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920*, Uppsala, 1964, s. 2 og 379.

⁷ Ottar Dahl i (n) HT, bd. 44, 1965, s. 314 ff.

⁸ Torstendahl, *anf. a.*, s. 4.

valgt at give en operationel definition på begrebet en kilde ud fra den operation, der ligger i at udarbejde en kilde- og litteraturfortegnelse til en afhandling. Når man, skriver han, i en historisk fremstilling henviser til et skrift, og dette igen henviser til noget andet, udgør det påberåbte skrift fremstillingens kilde. Modsætningsvis er påberåbte skrifter, der selv påberåber andre, at regne for litteratur (s. 70).

Der kan være al grund til at rydde op i den skov af betydninger, der gror så frodigt omkring ordet »kilde«. Et af problemerne i så henseende er, at dagligsprogets varierede brug af ordet, sammenholdt med en vag fornemmelse af, at en kilde er et konkret foreliggende skriftstykke, gør det vanskeligt at operere med begrebet i en historieteoretisk sammenhæng. Det er i den situation utvivlsomt nødvendigt at definere begrebet »kilde« ud fra »anvendningssättet« (ibid.). Men man må sætte spørgsmålstegn ved, hvad man opnår ved at definere ud fra de vanskeligheder, man har ved at udarbejde en kilde- og litteraturliste.

Klarhed når man i hvert fald ikke. Torstendahl må selv indrømme, at det ikke engang altid er praktisk at opstille en kilde- og litteraturfortegnelse efter hans definitionsforslag (s. 72). Bl. a. vil det ske, at et skrift anvendes både som kilde og som litteratur, og man skal da til mere eller mindre arbitrært at afgøre, til hvilken gruppe skriftet hører. Det er, som forfatteren selv skriver, kun en lille praktisk vanskelighed, men det viser alligevel definitionens problematiske karakter, selv i forhold til den operation, der er grundlag for definitionen.

En operationel definition af begrebet historisk kilde bør, forekommer det, så snævert som muligt gives i forhold til forskningsprocessen, d.v.s. til måden, hvorpå kilder bruges i den historiske forskning. Afgørende må være, at kilderne leverer data, der dels indgår i, dels bruges til at begrunde historiske påstande og teorier. Hvad der kan bruges hertil er historikerens kildemateriale. Historikeren har til sin rådighed et materiale, som han kan dokumentere sin fremstilling med. Finder man det praktisk, kan man så i en fortegnelse dele dette materiale op efter Torstendahls forslag, så vidt det går.

Men det afgørende udgangspunkt for at forstå, hvad en kilde er, ligger dog i selve anvendelsen af den i forskningsprocessen. Hvad der bruges til dokumentation er kilde. Andre opdelinger inden for dette begreb kan tage sit udgangspunkt i andre kriterier: Fremtrædelsestypen (trykt; utrykt; brochurer, pjecer o.s.v.); arten af den kritik, der skal anvendes på dem (kilder/litteratur efter Torstendahls definition) o.s.v. I denne underordnede sammenhæng har Torstendahls definition hjemme.

Heller ikke definitionsforsøgene ud fra kildernes plads i forskningen giver uden videre entydighed og klarhed. Det skal indrømmes. Der er endnu noget at gøre, før hele kildeproblemet er gennemtænkt og beskrevet til bunds. Men den her antydede fremgangsmåde skulle dog føre til,

at uklarheden ved definitionen trods alt ligger et skridt nærmere ved forskningsproblemerne end uklarheden ved Torstendahls definition, som ikke forekommer frugtbar.

Endnu et moment i Torstendahls behandling af kilderne skal berøres. I modsætning til mange andre svenske historikere anvender Torstendahl udtrykket »levning« (kvarleva) i overensstemmelse med Erslevs terminologi, ifølge hvilken alle kilder er levninger i den forstand, at historikerne kan benytte dem som levning. Placeringen af en kilde som levning eller beretning skifter efter anvendelsen af den.

Torstendahl nævner ikke i den forbindelse Erslev, men han har jo også i sin disputats vist, at Harald Hjärne var kommet frem til en lignende opfattelse.⁹ Imidlertid bringes man enkelte steder til at tvivle på, om Torstendahl fuldt har taget konsekvenserne af, at »kvarleva« ikke er en kildetype, men et aspekt ved benyttelsen af den. Ofte ser det ud til, at han alene interesserer sig for, at en »kvarleva« kan vise, at en handling har fundet sted, og det er vel kun en af mulighederne for at anvende en kilde som levning. Hele dette problemområde trænger iøvrigt i høj grad til en afklarende gennemtænkning.¹⁰

Det skal ikke bebrejdes Torstendahl, at han ikke er gået i lag hermed, men det skal anføres, at han ikke er klar i de betragtninger, han anstiller. Et sted skriver han, at det er uproblematisk at fastslå fakta ud fra en levning (s. 111). Men denne kategoriske påstand modificeres et andet sted (s. 87) med nogle vigtige bemærkninger om, at går historikerens slutninger ud over selve det performative i et aktstykke, må man bruge historiske påstande som præmisser til sine slutninger. Man må »hålla i minnet, att om något historisk påstående, som utgör tillägspremis, inte är säkert, blir inte heller slutsatsen säker«. Anvendelsen af kilden som levning er altså ikke så uproblematisk endda.

I denne tilsyneladende selvmodsigelse afsløres ikke alene en del af usikkerheden ved anvendelsen af en kilde som levning, men også uklarheden i Torstendahls behandling af problematikken i så henseende.

Det her anførte har stort set været kritiske bemærkninger til dele af Torstendahls bog. Det er en recensents opgave at give et sådant kritisk bidrag. Men dertil kræves en adækvat udfordring, og kritikken skal ikke skjule, at Torstendahls bog ved sin måde at stille problemerne op på i høj grad er i stand til at udfordre til en dialog om den historiske videnskabs problemer.

Det er i virkeligheden den bedste ros, man i den øjeblikkelige situation kan give et historieteoretisk arbejde. Det er glædeligt, at den hi-

⁹ Torstendahl, *anf. a.*, s. 226 f.

¹⁰ Jvfr. Povl Bagges vigtige bidrag hertil; citeret i note 2 s. 186.

storieteoretiske interesse er voksende. Endnu er den imidlertid på et stade, hvor ethvert nyt bidrag må opfattes som et forsøg, et ønske om at føre debatten et skridt videre. Debatten er det centrale. Som bidrag til den er bogen læst og anmeldelsen skrevet.

H. P. CLAUSEN

Danmarks Historie. Under redaktion af JOHN DANSTRUP og HAL KOCH.
Bind 1-14. København, Politikens Forlag, 1962-66. 400,40 kr.

En Danmarkshistorie på 14 bind, der hidtil har nået et oplag på henved 80.000 eksemplarer, aftvinger i sig selv respekt og opmærksomhed. Man må lykønske forlaget med en vellykket disposition og redaktionen med en både faglig og populær succes.

Naturligvis må faghistorikere under disse omstændigheder gøre sig bekendt med denne nye fremstilling af vort lands historie, ikke alene fordi studerende i vid udstrækning vil benytte den som lærebog (!), men først og fremmest fordi den »officielle« eller »folkelige« opfattelse af Danmarks historie uundgåeligt vil blive præget af et så udbredt værk. Mange år frem vil der næppe blive plads for nogen anden større »Danmarkshistorie«.

Derudover er der indledningsvis grund til at fremhæve, at det i udstrakt grad er lykkedes redaktionen at finde velkvalificerede forfattere. Især er det en heldig disposition som hovedregel at betro hver forfatter et helt bind – den meget stærke opdeling i »Det danske Folks Historie« og i »Schultz Danmarkshistorie« kan ikke betegnes som efterlignelsesværdig. Værkets værdi ligger ikke mindst i, at det på ingen måde blot er en ajourføring eller oppudsning af disse forgængere (som jo atter i høj grad byggede på »Danmarks Riges Historie« fra århundredeskiftet); for flere perioders vedkommende giver det således helt nye og originale skildringer af det danske samfunds udvikling. I sammenligning med forgængerne er værket mere overvejende og analyserende, end man hidtil har troet at burde være det i en fremstilling beregnet for et større publikum. Det forøger dets faglige værdi og har rent pædagogisk den fordel, at læseren herved gøres opmærksom på vor videns begrænsning. Her afspejles den udvikling, som faghistorikerne har gennemløbet i de sidste årtier, og fra et fagligt synspunkt er det et fremskridt, at overvejelser, nytænkning og usikkerhed inden for forskningen slår igennem også i den populærvidenskabelige litteratur.

Ikke blot afsluttes hvert enkelt bind prisværdigt med en litteraturvejledning, men til indledning bringes i 1. bind en almen oversigt over håndbøger og arbejder, der generelt behandler Danmarkshistorien (ved forfatteren af 7. bind Svend Ellchøj), hvortil kommer, at der lejligheds-